

Андрій БЕЗСМЕРТНИЙ

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЬВІВСЬКИХ КУПЦІВ У 1920–1930-х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Висвітлено основні аспекти громадсько-політичної діяльності львівських купців упродовж 1920–1930-х років ХХ ст. Проаналізовано їх участь у діяльності політичних партій та організацій, співпрацю з культурними і благодійними товариствами м. Львова.

Ключові слова: Львів, львівські купці, Купецька конгрегація, політичні партії.

У контексті дослідження історії львівського купецтва в міжвоєнний період ХХ ст. важливим питанням є вивчення їх громадсько-політичної діяльності.

Мета статті – висвітлити питання участі львівських купців у громадських організаціях, товариствах та партіях. Благодійна діяльність і співпраця з різними освітніми, культурними та гуманітарними товариствами міста.

В українській та польській історіографії ця проблема залишається малодослідженою. Окрім її аспекти вивчав В. Меламед¹. Із польських дослідників варто виділити працю Г. Мазура².

Джерельна основа – документи Центрального державного історичного архіву України у м. Львові та матеріали місцевої преси³.

Купці м. Львова упродовж 1920–1930-х років ХХ ст. відзначалися політичною та громадською активністю: були членами різних благодійних та культурних організацій, їх співзасновниками і засновниками, успішно поєднуючи купецтво з політикою. Найактивнішими в політичному житті міста й країни були єврейські купці м. Львова.

Одним із таких був засновник Львівського товариства купців та його президент Кароль Ейсенштейн (1884–1930). Окрім успішної праці на посаді президента товариства (під його керівництвом засновано професійну організацію торговельних помічників; також працював радником у Торговельно-промисловій палаті м. Львова), його двічі обирали послом до сейму, де він працював в освітній та фінансовій комісіях. Входив до складу однієї із сіоністських організацій, був членом Головної Ради Сіоністської організації Східної Галичини⁴.

¹ Меламед В. Евреи во Львове: (XIII – первая половина XX века): события, общество, люди / В. Меламед. – Львов: ТЕКОП, 1994. – 263 с.

² Mazur G. Życie polityczne polskiego Lwowa 1918–1939 / G. Mazur. – Kraków: Księgarnia Akademicka, 2007. – 482 s.

³ Львівські вісти: суспільно-культурний місячник. – 1938. – 3 січня; Chwila. – 1939. – 4 maja.

⁴ Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej, 1919–1939: słownik biograficzny // Kancelaria Sejmu, Biblioteka Sejmowa. – Warszawa: W-wo Sejmowe, 2000. – Т. 2. – С. 29–30.

Також Герман Діаманд (1860–1931), який до 1898 р. був адвокатом, опісля став керівником торговельної фірми свого бацька (Я. Діаманда). У 1919 р. – один із діячів Польської соціалістичної партії (ПСП). У 1923 р. – членом виконавчого комітету Соціалістичної міжнародної Робітничої партії та Конституційної комісії в Тимчасовій Державній Раді. Із листопада 1918 р. по березень 1919 р. входив до складу польської ліквідаційної комісії у Львові. У 1924–1928 рр. – член польської делегації в Женеві на торгових переговорах із Німеччиною⁵. Його обирали послом до Законодавчого сейму, де працював у кількох комісіях. У березні 1921 р. обраний до Фінансової ради, а в січні 1922 р. – до підкомісії, яка вивчала причини кризи у промисловості й безробіття. У квітні 1923 р. – до спеціальної комісії, яка займалася питаннями продукції та цін. Автор двох законопроектів – “Lex Diamand” 1919 та 1924 рр.⁶

Єврейські купці Львова займалися політикою не тільки на державному, а й на місцевому рівні. Чимало їх обирали до кагалу Єврейської віросповідної громади міста. За результатами виборів 1937 р. туди були обрані: президент Львівського товариства купців – С. Хаммер, якого призначили віце-президентом кагалу; Н. Вайнреб, М. Біллер, А. Купферштейн, який став заступником президента кагалу⁷. Інші єврейські купці входили до складу правління та ради Єврейської віросповідної громади міста.

Зокрема І. Хірштріт із 1924 р. входив до складу ради при Єврейській віросповідній громаді Львова і керував фондом, котрий займався справами вбогого єврейського населення⁸. Інший купець – Х. Ашкеназі в 1936 р. став членом правління Єврейської віросповідної громади Львова, довший час керував її фінансовим фондом. Окрім нього, туди входили І. Сейденфрау та В. Саломон (з 1924 р. – член ради⁹). А. Вайнреб – член правління, вів фонд маєтностей, також був членом фінансового фонду та фонду, який займався справами вбогого єврейського населення. У цьому фонді працював також М. Гіршпрунг, який з 1927 р. обіймав посаду у фонді суспільної опіки та перебував на посаді господарського референта громади. У 1928 р. його обрано радником, а згодом членом правління Єврейської віросповідної громади. Крім цього, він був членом кількох комісій – шкільної, суспільної опіки, віросповідної та т. зв. комісії “Трьох”, яка займалася єврейським шпиталем у Львові. Під час роботи М. Гіршпрунг займався також єврейськими в’язнями, і в 1928 р. виділив гроші на будівництво синагоги для них та хворого єврейського населення, для якого організували спеціальні кухні¹⁰. М. Фінкельштейна обирали до складу правління Єврейської віросповідної громади двічі. За час роботи він опікувався домом для людей похилого віку, кількома сиротинцями і єврейським шпиталем, в якому за його сприянням облаштували рентгенологічний кабінет¹¹.

⁵ Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej... – Т. 1. – С. 380–381.

⁶ Ibid.

⁷ Mazur G. Życie polityczne... – С. 66.

⁸ Almanach żydowski zawierający szereg artykułów wybitnych literatów, polityków i publicystów oraz czołowych postaci Małopolski Wschodniej / [wyd. Herman Stachel]. – Lwów: Kultura i sztuka, 1937. – С. 484.

⁹ Ibid. – С. 688.

¹⁰ Ibid. – С. 556–557.

¹¹ Ibid. – С. 660.

Єврейські купці, які працювали у складі ради чи правління Єврейської віросповідної громади, задовольняли також потреби найбідніших єврейських купців із Львівського товариства купців. Зокрема Ісаак Бюргер організував надання матеріальної допомоги для таких купців, також був одним з ініціаторів створення купецької каси¹².

Працюючи в раді віросповідної громади, єврейські купці займалися також сферою освіти. Леон Топф організував з'їзд членів єврейських віросповідних громад Польщі, на якому виступив із доповіддю про проблеми, пов'язані з професійним єврейським шкільництвом¹³.

До міської ради потрапляли як польські, так і єврейські купці. Із польських (пов'язаних із санаційними політичними благами – Безпартійним блоком співпраці з урядом Юзефа Пілсудського (ББСУ) пізніше з Табором національної єдності (ТНЄ), що змінив ББСУ) туди входили Я. Судхоф, який певний час очолював Купецьку конгрегацію м. Львова, Стрілецьке міщанське товариство та бурсу ім. Декерта¹⁴, Ян Канти Пфау та Станіслав Кістрин¹⁵, котрі належали до Купецької конгрегації, що підтримувала ББСУ під час сеймових виборів у 1928 р. Щодо співпраці польських купців із ТНЄ, то вже згаданий Ян Канти Пфау був обраний членом організаційного комітету ТНЄ, який поширював свою діяльність на територію Львівського воєводства. До співпраці з комітетом зголосилися: Польське об'єднання торгівців, Товариство купців і промисловців Південно-Східних воєводств, Купецька конгрегація м. Львова та інші організації¹⁶.

Зазначимо, що представники єврейського купецтва також були членами проурядових блоків, а саме ББСУ: Леон Хальтшток, Бернард Коллер, Герман Модлінгер, Адольф Фреуд (був віце-президентом цієї політичної організації у Львові¹⁷), а також Єврейського господарського блоку, створеного у вересні 1928 р., який співпрацював із ББСУ та поширював свій вплив на Центральне об'єднання купців і промисловців, Львівське товариство купців, Львівське відділення дрібних купців і торговців у Польщі і Організацію єврейських купців і промисловців¹⁸.

Із єврейських купців міськими радниками в різні роки ставали: Фінкельштейн Адольф, який ініціював будівництво будинків для безпритульних у Львові¹⁹. Адольф Хользел – віце-президент Львівського товариства купців та член правління Єврейського міщанського клубу²⁰. Леон Аппель також був першим віце-президентом Єврейського міщанського клубу, Юзеф Бадер та Маврицій Рапапорт, який близько 20 років пропрацював у міській раді²¹.

За результатами виборів, які відбулися у травні 1934 р., туди увійшло ще кілька єврейських купців: Юзеф Оренштейн, Саломон Шлейхер, Юзеф Катц та Саломон

¹² Ibid. – S. 656.

¹³ Ibid. – S. 523–524.

¹⁴ *Chajes W. Semper Fidelis: Pamiętnik polaka wyznania mojżeszowego z lat 1926–1939* / W. Chajes. – Kraków: Księgarnia Akademicka, 1997. – S. 62.

¹⁵ *Mazur G. Życie polityczne...* – S. 312, 330.

¹⁶ Ibid. – S. 323.

¹⁷ *Almanach żydowski...* – S. 621.

¹⁸ *Mazur G. Życie polityczne...* – S. 64.

¹⁹ *Almanach żydowski...* – S. 480.

²⁰ Ibid. – S. 485.

²¹ Ibid. – S. 593.

Більбель²². Декілька були членами партії “Агудат Ізраель”, яка зосереджувалася на проблемах релігійного життя, пропагувала лояльне ставлення до Польщі і негативно до соціалістичних та сіоністських партій. Проте основне призначення “Агудат Ізраель” вбачала не в політичній діяльності, а у плеканні єврейського національно-релігійного образу життя та традицій. Діячі партії вважали себе представниками правдивого Ізраїля²³. Її членами були вже згадані Х. Ашкеназі, який у 1933 р. став президентом львівського комітету “Агуди” і членом центрального осередку цієї ж партії у Варшаві²⁴, М. Хіршпрунг, який став віце-президентом центрального комітету “Агуди”, що діяв на території Східної Галичини, згодом його обрано президентом львівського комітету цієї партії.

Загалом асиміляційний рух також поширювався і на єврейські купецькі організації міста. Під його впливом перебували: Центральний союз торговців і підприємців, до складу якого входило 150 осіб, Союз дрібних торговців і страганів (лоточників) (президент Ю. Оренштейн) – 1 200 осіб, Львівське товариство купців, президентом якого був І. Ягер, воно охоплювало 1 500 членів, та Організація купців і підприємців, що налічувала близько 150 осіб (президент В. Хаес)²⁵.

Однак польський дослідник Г. Мазур зауважив, що остаточно не відомо, чи ці організації були пов’язані з асиміляційним рухом і наскільки сильним був його вплив у них²⁶. Популярною серед єврейського купецтва була також партія “Поалей Сіон”, праве крило якої перебувало на соціал-демократичній платформі. Безпосередньо у Львові партія проводила політику, спрямовану на демократичні перетворення, захист економічних і суспільних інтересів єврейства. Під її впливом перебували Союз торговців та підприємців і Союз торговців²⁷.

Окрім політики, єврейські купці Львова активно займалися благодійною діяльністю, були членами різних товариств та організацій. Членами Єврейського міщанського клубу були: І. Хірштрін, З. Флекер, З. Продес, А. Шарф, Ф. Шлейхер, Л. Штарк, С. Вальдман, Ф. Хошовський, І. Хюбель, М. Фінкельштейн²⁸.

До складу організації “Надія Єрусалима” (“Tikvat Zion”) входили: С. Ейбушутц, І. Сейденфрау, та М. Хіршпрунг, який певний час її очолював²⁹. Декілька єврейських купців очолювали благодійні товариства і були їхніми членами: К. Ізраель, Д. Хаусман та М. Хіршпрунг, який був членом “Грошової Допомоги”, що надавала безвідсоткові позики для єврейського населення, та Ю. Дорф – членом благодійного товариства “Єврейське Серце”³⁰.

Серед членів гуманітарного товариства “Бнай-Бріт Леополіс”, заснованого ще в 1899 р., були: М. Рапапорт, Е. Вейнгартен, Л. Штарк, Д. Сельзер, М. Весенберг³¹. Товариство займалося розробкою спільних заходів щодо розвитку промисловості

²² Mazur G. *Życie polityczne...* – S.83.

²³ Меламед В. *Євреї во Львові...* – С. 161.

²⁴ *Almanach żydowski...* – S. 546.

²⁵ Меламед В. *Євреї во Львові...* – С. 174.

²⁶ Mazur G. *Życie polityczne...* – S. 78–79.

²⁷ Меламед В. *Євреї во Львові...* – С. 169–170.

²⁸ □ *Almanach żydowski...* – S. 484–485, 545–546, 585, 621, 629, 640, 660, 666–667, 678–679, 682–683, 687, 694–695.

²⁹ *Ibid.* – S. 578–579, 658–659.

³⁰ *Ibid.* – S. 657.

³¹ *Ibid.* – S. 593, 640, 648, 687, 585.

та землеробства серед євреїв, боротьбою із юдофобією, наданням благодійної допомоги людям похилого віку, інвалідам та сиротам, розвитком єврейської культури і науки через стимулювання шкільної освіти та бібліотечної справи³². У товариство “Відродження Палестини” (“Keren Hajesod”) входив М. Білевіч, який також був почесним президентом ще декількох товариств, брав участь у роботі Єврейського комітету порятунку. Фреуд Адольф був віце-президентом львівського комітету цього товариства³³. Інші співпрацювали з Червоним Хрестом³⁴.

Єврейські купці Львова також брали активну участь у роботі товариства, яке займалося охороною здоров'я єврейського населення Польщі – ТОЗ (ТОЗ). До львівського відділення ТОЗ входили: І. Сейденфрау, С. Барах, Н. Грюбель, Д. Сельзер та М. Білер³⁵.

Були й єврейські купці, які не входили в жодні благодійні товариства чи організації, а самостійно займалися доброчинністю. Зокрема Й. Шпрехер надав матеріал для будівництва Будинку соціальної допомоги. Ш. Фіш був одним із засновників Дому сиріт, розташованого на вул. Зборовських, 6³⁶ (тепер вул. Донецька).

Єврейське купецтво Львова долучилося також до акцій на підтримку польського війська, які проводилися під егідою польської влади напередодні Другої світової війни (окремі урядові кола звинувачували єврейські купецькі організації в небажанні брати участь у таких акціях³⁷). У травні 1939 р. із нагоди святкування річниці Першої польської конституції на площі Святого Духа відбулася урочиста передача Товариством єврейських купців шести автоматів місцевому полку піхоти³⁸. Подібні акції проводили і польські купці. Керівництво Купецької конгрегації зверталося до своїх членів із проханням про грошові внески до Фонду національної оборони, а комітет Воеводської ліги протиповітряної оборони надсилав до конгрегації листи із пропозиціями вступу до комітету і сплати членських внесків³⁹. На зборах членів конгрегації 2 квітня 1939 р. було ухвалено рішення взяти участь у наданні позичок, призначених для доозброєння польської армії. Купці відповідно до своєї торгівельної категорії виплачували від 40 до 80 зл., від 100 до 200 зл. та від 500 до 1 000 зл.⁴⁰

Окрім участі в цих державних акціях, Купецька конгрегація м. Львова співпрацювала з Львівським добровільним товариством порятунку⁴¹ та з відділенням польського Червоного Хреста, який звертався із проханням дозволити продавати наліпки зі своєю емблемою у крамницях купців, які входили до складу конгрегації⁴². Переважно польські громадські організації самі надсилали різні листи із проханнями до членів конгрегації. Зокрема Львівське товариство колишніх

³² Хонигсман Я. Бней-Брит во Львові: исторический очерк / Я. Хонигсман // Бней-Брит “Леополіс” ім. Еміля Домбергера. – Львів, 1999. – С. 8.

³³ Almanach żydowski... – S. 621.

³⁴ Ibid. – S. 665.

³⁵ Ibid. – S. 506, 528, 626, 640, 654.

³⁶ Ibid. – S. 661.

³⁷ Drobniomieszczaństwo XIX i XX wieku. – Warszawa: In-t Historii PAN, 1984. – Т. 1. – S. 215–216.

³⁸ Chwila. – 1939. – 4 maja.

³⁹ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ України). – Ф. 203. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 2.

⁴⁰ Biuletyn Kongregacji Kupieckiej we Lwowie. – Lwów, 1939. – R. 1. – Nr 1–2.

⁴¹ ЦДІАЛ України. – Ф. 702. – Оп. 1. – Спр. 22. – Арк. 97.

⁴² Там само. – Арк. 89.

військових, які служили в польських легіонах (1914–1918), зверталось до Яна Канти Пфау (мав у місті гуртівню текстилю) із проханням надати матеріал для пошиття зимового одягу для дітей колишніх легіонерів, котрі залишилися без праці або були непрацездатними⁴³. У цій акції брав участь ще один член Купецької конгрегації – М. Залеський, який оплатив пошиття одягу⁴⁴. Із проханням про надання фінансової допомоги до Купецької конгрегації в 1929 р. звернувся також комітет Товариства польської бурси для термінаторів і торгових практикантів, що мав на меті побудувати приміщення для цієї бурси⁴⁵.

Інша польська організація – Комітет опіки над здоров'ям шкільної молоді – зверталася до конгрегації із пропозицією долучитися до будівництва санаторію для польської молоді: торгові фірми, власниками котрих є купці конгрегації, мали прийняти на продаж значки, кошти з продажу яких призначалися на будівництво санаторію. Комітет же зобов'язувався заохочувати учнів та їхніх батьків, щоби вони купували товар у крамницях тих купців, які вирішать взяти участь в цій акції⁴⁶.

Українські купці (на відміну від євреїв та поляків) не були членами політичних партій чи організацій. Зауважимо, що у складі найбільшої української партії Польщі – Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО) – не було жодного купця, незважаючи на те, що під її впливом перебував Союз українських купців⁴⁷ (СУК, пізніше – СУКіП), а сама партія в економічних питаннях виступала за розвиток торгівлі⁴⁸.

Українське купецтво Львова надавало матеріальну допомогу українським товариствам й організаціям: “Просвіті”, “Рідній школі”, Товариству воєнних вдів і сиріт та Фонду інвалідів Української галицької армії⁴⁹. У 1938 р. СУКіП виділив на потреби “Рідної Школи” 10 тис. зл.⁵⁰.

Отже, купецтво м. Львова упродовж 1920–1930-х років ХХ ст. займалося активною громадсько-політичною діяльністю. Найактивнішими в цій сфері були саме єврейські купці. Чимало з них були членами політичних партій та організацій (зокрема й урядових), засновниками й діячами єврейських культурних та гуманітарних товариств.

Купецька конгрегація, яка об'єднувала польських купців, співпрацювала з польськими благодійними і громадськими організаціями. У політичній сфері перебувала під впливом урядових (санаційних) політичних блоків. Українські купці не займалися політичною діяльністю, натомість, фінансово підтримували українські культурно-освітні та благодійні товариства.

⁴³ ЦДІАЛ України. – Ф. 702. – Оп. 1. – Спр. 22. – Арк. 120.

⁴⁴ Там само.

⁴⁵ ЦДІАЛ України. – Ф. 203. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 11.

⁴⁶ Там само. – Арк. 17–18.

⁴⁷ Mazur G. *Życie polityczne...* – S. 96.

⁴⁸ Соляр І. Консолідаційні процеси національно-державницьких сил Західної України (1923–1928) / І. Соляр. – Львів, 2010. – С. 105.

⁴⁹ Несторович В. Українські купці і промисловці в Західній Україні 1920–1945 / В. Несторович. – Торонто; Чикаго: Клуб українських професіоналів і підприємців, 1977. – С. 51.

⁵⁰ Львівські вісти. – 1938. – 3 січня.

Андрей Бессмертный. Общественно-политическая деятельность львовских купцов в 1920–1930-х годах XX века

Рассмотрено основные аспекты общественно-политической деятельности львовских купцов на протяжении 1920–1930-х годов XX в. Проанализировано их участие в деятельности политических партий и организаций, сотрудничество с культурными и благотворительными обществами города Львова.

Ключевые слова: Львов, львовские купцы, Купеческая Конгрегация, политические партии.

Andriy Bezsmertnyi. Political and public activities of L'viv merchants in the 1920s–1930s

The article highlights the main aspects of political and public activities of L'viv merchants in the 1920s and 1930s. It analyses their participation in political parties and organisations as well as work within cultural and charitable societies of the city.

Key words: L'viv, L'viv merchants, the Merchants Congregation, political parties.